

SS01 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 1)

वर्ण माला									
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ		
लृ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः			
क	ख	ग	घ	ङ					
च	छ	ज	झ	ञ					
ट	ठ	ड	ढ	ण					
त	थ	द	ध	न					
प	फ	ब	भ	म					
य	र	ल	व						
श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ			

SS02 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 2)

संख्या:		
	१	एकम्
	२	द्वे
	३	त्रीणि
	४	चत्वारि
	५	पञ्च
	६	षट्
	७	सप्त
	८	अष्ट
	९	नव
	१०	दश
दश, विंशतिः, त्रिंशत्, चत्वारिंशत्, पञ्चाशत्, षष्टिः, सप्ततिः, अशीतिः, नवतिः, शतम्, सहरत्रम्		

SS03 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 3)

प्रथमः पुरुषः		
पुल्लिङ्ग तथा स्त्रीलिङ्ग एकवचन, द्विवचन और बहुवचन		
	सः धावति। बालः धावति।	सौ धावतः। बाली धावतः।
	ते धावन्ति। बालाः धावन्ति।	सा लिखति। लता लिखति।
	ते लिखतः। लता रमा च लिखतः।	ताः लिखन्ति।

SS04 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 4)

मध्यमः पुरुषः	
पुल्लिङ्ग तथा स्त्रीलिङ्ग एकवचन, द्विवचन और बहुवचन	
	त्वम् किम् क्रीडसि? त्वम् बालकः। त्वम् रमेशः।
	युवान् किम् क्रीडथः? युवान् (तरंगः मनीशः च) क्रीडथः।
	युवम् किम् क्रीडथ? युवम् सदा क्रीडथ एव, न पठथ।
	त्वम् किम् खावसि? त्वम् अपि खावसि, रमेशः अपि क्रीडसि।
	युवान् किम् खावथः? युवान् सदा खावथः, कदा अपि न पठथः।
	युवम् किम् खावथः?

SS05 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 5)

उत्तमः पुरुषः	
पुल्लिङ्ग तथा स्त्रीलिङ्ग एकवचन, द्विवचन और बहुवचन	
	वृश् (पश्य)
	अहम् पश्यामि।
	गम् (गच्छ)
	आवाम् पश्यावः।
	पा (पिब)
	वयम् पश्यामः।
	स्था (तिष्ठ)
	१ अहम् पत्रम् पठामि। अहम् लेखम् लिखामि।
	वा (वच्छ)
	२ आवाम् शालाम् गच्छावः। आवाम् गणेशम् नमावः। ३ वयम् दुग्धम् पिबामः। वयम् देशम् रक्षामः।

SS06 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 6)

कारक	
क्रियायाः जनकत्वं कारकत्वम्। क्रिया के जनक को कारक कहते हैं।	
कर्ता कारक (प्रथमा विभक्ति)	
	अश्वः चरति।
प्रभा पचति।	
	दीपः प्रज्वलति।

SS07 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 7)

कर्म कारक (द्वितीया विभक्ति)	
कर्तुः क्रियायाः आप्तुं इष्टतमं कारकं कर्म संज्ञम् स्यात्। कर्ता की क्रिया के अधिक इष्ट कारक को कर्म कहते हैं।	
	चटका जलं पिबति। →
	← छात्राः गुरुं नमन्ति।
	रमा मोदकं खावति। →
करण कारक (तृतीया विभक्ति)	
हेतु तृतीया। हेतु में तृतीया विभक्ति होती है।	
	← रमेशः कलमेन लिखति।
	पुत्रेण सह आगतः पिता। →
	← रामः पादेन खंजः।

SS08 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 8)

सम्प्रदान कारक (चतुर्थी विभक्ति)	
कर्मणा यमभिप्रेति स सम्प्रदानम्। दान आदि के योग में चतुर्थी विभक्ति का प्रयोग होता है।	
	गृहिणी भिक्षुकाय भिक्षां यच्छति।
	रामाय तस्मै नमः।
	राजा याचकेभ्यः फलं यच्छति।
अपादान कारक (पंचमी विभक्ति)	
ध्रुवमपाये अपादानम्। अलग होने में या डर के योग में पंचमी विभक्ति का प्रयोग होता है।	
	वृक्षात् पत्राणि पतन्ति।
	हिमालयात् गंगा प्रभवति।
	वीरः रणात् पलायते।

SANSKRIT SHIKSHAN CHART
A set of 16 charts
Laminated, Size 50 x 75 cm

SS09 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 9)

सम्बन्ध कारक (षष्ठी विभक्ति)

सम्बन्धे षष्ठी।
संबंध दर्शाने के लिए षष्ठी का प्रयोग होता है।

सूर्यस्य आतपः प्रसरति।
इदम् गोपालस्य पुस्तकं अस्ति।
छात्राणाम् समूहः गच्छति।

अधिकरण कारक (सप्तमी विभक्ति)

आधारे अधिकरणम्।
आधार या स्थान के योग में सप्तमी का प्रयोग होता है।

सिंहः वने वसति।
ऋषयः आश्रमेषु वसन्ति।
भारतवर्षस्य समीपे लंका अस्ति।

SS13 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 13)

युष्मद् अस्मद् सर्वनाम

उभय लिंग
युष्मद् और अस्मद् शब्दों का रूप तीनों लिंगों में समान होता है।

प्रथमा
त्वम् किं पठसि? अहम् पुस्तकं पठामि।
युवाम् किं पठथः? आवाम् पुस्तकं पठावः।
यूयम् किं पठथ? वयम् पुस्तकं पठामः।

द्वितीया
स त्वाम् अपि हसति, माम् न हसति।
रमेशः युवाम् पश्यति, आवाम् अपि पश्यति।
विभा युष्मान् पश्यति, अस्मान् न पश्यति।

एतत्, किम्, यत्, तत्, युष्मद् और अस्मद् शब्दों की सभी विभक्तियों के रूप याद कीजिए और इन्हें अपने वाक्यों में प्रयुक्त कीजिए।

SS10 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 10)

सम्बोधन
अकारान्त पुल्लिङ्ग, अकारान्त स्त्रीलिङ्ग

हे विजय! किम् त्वम् नित्यं क्रीडसि?
हे तले! किम् त्वम् नित्यं खादसि?
हे पुत्र! किमर्थं त्वं अद्य पाठशालां न गच्छसि?

१ हे रमेश! त्वम् कुत्र गच्छसि?
२ भो सुरेश! कतिवादन - समयो जातः?
३ हे सरले! त्वं कदा अहमदावाद नगरं गमिष्यसि?
४ भो दिनेश! किं त्वं मया सह आगमिष्यसि?
५ भो राकेश! कुशलोऽस्ति भवान्?
६ भो अध्यापकाः! अध्यापनात् माऽप्रमदितव्यम्।

SS14 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 14)

आज्ञार्थ लोट्

रोशनः पुस्तकं पठतु।
बालौ ओदनं खादताम्।
छात्राः छात्रावासेषु एव वसन्तु।
त्वं प्रतिदिनं शिवं भज।

युवाम् प्रातः सायं स्मरतम्।
यूयम् सदा सत्यं वदत।
किम् अहम् वनं गच्छामि?
किम् आवाम् दुग्धं पिबाव?
किम् वयम् लिखाम?

SS11 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 11)

सर्वनाम शब्द

एतत् और किम् पुल्लिङ्ग प्रथमा
एषः कः धावति?
एतौ कौ धावतः?
एते के छात्राः धावन्ति?

स्त्रीलिङ्ग प्रथमा
एषा का क्रीडति?
एते के क्रीडतः?
ताः काः क्रीडन्ति?

नपुंसकलिङ्ग प्रथमा
एतत् किम् अस्ति? एतत् फलम् अस्ति।
एते के स्तः? एते फले स्तः।
एतानि कानि सन्ति?
एतानि फलाणि सन्ति।

SS15 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 15)

संख्यावाची शब्द प्रयोग

१	ईश्वरः एकः अस्ति।
२	द्वौ कर्णौ भवतः।
३	त्रयः लोकाः सन्ति।
४	चत्वारः वेदाः सन्ति।
५	हस्ते पञ्च अंगुलयः भवन्ति।
६	भारतवर्षे षट् ऋतवः भवन्ति।
७	सप्ताहे सप्त दिवसाः भवन्ति।
८	चत्वारि चत्वारि च अष्ट भवन्ति।
९	ग्रहाः नव भवन्ति।
१०	दिशः दश भवन्ति।

SS12 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 12)

यत् और तत् सर्वनाम पुल्लिङ्ग प्रथमा, द्वितीया
यः अत्र पठति सः राकेशः अस्ति।
यौ अत्र पठतः तौ बालकौ स्तः।
ये अधुना पठन्ति ते परीक्षार्थिनः सन्ति।

यम् त्वम् नमसि तम् अहम् नमामि।
यौ त्वम् पश्यसि तौ अहम् पश्यामि।
यान् त्वम् वदसि तान् आवाम् वदावः।

स्त्रीलिङ्ग प्रथमा, द्वितीया
या प्रातः लिखति सा सायं न लिखति।
ये सायम् लिखतः ते प्रातः न लिखतः।
याः अत्र लिखन्ति ताः तत्र न लिखन्ति।

याम् सीता पश्यति, ताम् उर्मिला न पश्यति।
ये त्वम् नमसि ते राधा न नमति।
याः रामः वदति ताः श्यामः न वदति।

नपुंसकलिङ्ग प्रथमा, द्वितीया
यत् फलम् अहम् खादामि तत् पक्वम् न अस्ति।
ये फले करण्डके स्तः ते मम न स्तः।
यानि फलानि तत्र सन्ति तानि बालकाः सन्ति।

यत् फलम् त्वम् खादसि तत् अहम् अपि खादामि।
ये फले मोहनः खादति ते प्रभा न खादति।
यानि फलानि रामः नयति तानि त्वम् न पश्यसि।

SS16 : SANSKRIT SHIKSHAN (CHARTS 16)

शिक्षाप्रदाः श्लोकाः

अष्टादशपुराणेषु व्यासस्य वचनमुच्यते।
परोपकारः पुण्यस्य पाथाय परवीडनम् ॥

विद्वेषेण धर्मं विद्यां, व्यसनेन धर्मं धरतिः।
फलके धर्मं धरतिः, शीलं सर्वत्र वै धरति ॥

यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत्।
एवं पुरुषकारेण विना देवं न सिद्ध्यति ॥

शौरं शूरेण न कुण्डलेन, दानेन चापिः न तु कश्चन।
विभक्तिः कथं कथयताम्, परोपकारेण न चन्दनम् ॥

उद्यमः साहसं वैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः।
षडैते वयं वर्तते तत्र देवः सहायकः ॥

एक एव सुहृद् धर्मो निश्चनेऽप्यनुयाति चः।
शरीरेण सर्वं नश्यं सर्वमन्यन्तु गच्छति ॥

त्यज दुर्जनसंघर्षं भज स्वधुसमागमम्।
कुन पुण्यमहोरात्रं स्मर नाम इरेः सदा ॥

आत्मस्य हि मनुष्याणां शरीरस्यो महारिपुः।
नास्त्युद्यमस्यो बन्धुः कृत्वायं नावसीदति ॥

सुखाधिनेः कुतो विद्या कुतो विद्याधिनेः सुखम्।
सुखाधीनां वा त्वजेद् विद्या विद्याधीनां वा त्वजेद् सुखम् ॥

यं पाता-पितरौ क्लेशं सहेते सन्धवे नृणां।
न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥

पिता पच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्।
पिताऽस्य किं तपस्येण इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता ॥

अज्ञान-निविरामस्य ज्ञानाञ्जन-शक्याकया।
असुखमीलितं येन तस्मै श्री गुरवे नमः ॥